

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTI KVITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2023

STOCKHOLM 2023

THE ROYAL SWEDISH ACADEMY OF LETTERS,
HISTORY AND ANTIQUITIES

ACADÉMIE ROYALE SUÉDOISE DES
BELLES-LETTRES, DE L'HISTOIRE
ET DES ANTIQUITÉS

KGL. SCHWEDISCHE AKADEMIE FÜR LITERATUR,
GESCHICHTE UND ALTERTÜMER

© De enskilda författarna och KVHAA, Stockholm 2023

Grafisk formgivning: Lars Paulsrud

witterhetsakademien.se

ISBN 978-91-88763-44-0, ISSN 0083-6796

Italgraf Media, 2023

INNEHÅLL

- 7 Preses hälsningstal
- 11 År 2023 tilldelade medaljer och priser

MINNESORD

- 19 Johan Söderberg
- 27 Sture Allén

FÖREDRAG

- 45 Anders Wästfelt: *Gränsen mot framtiden. Insikter om jorden, tiden och samhället*
- 65 Gunnar Almevik: *Kulturarv i Antarktis*
- 87 Marie-Louise Bech Nosch: *Odysseus garderob. En homerisk hjälte och hans kläder*
- 103 Joakim Nivre: *Naturliga språk och artificiell intelligens*
- 115 Jonas Granfeldt: *Utbildning i främmande språk då, nu och sen. Moroten, piskan eller predikan?*
- 133 Hanne Fjelde: *Demokrati i vågskålen*
- 141 Arne Jarrick: *Kunskapen har en början men inget slut – varför är detta inte självklart?*
- 155 Hanna Bäck: *Politisk polarisering som utmaning för demokratin*

- 169 Anders Jarlert & Lars Berglund: *Kyrkomusikens historia*
– finns den?
- 187 Bo Andersson: *En gåva till en drottning – Aurora*
von Königsmarcks Nordischer Weÿraúch

ÅRSBERÄTTELSE, FÖRTECKNINGAR ÖVER LEDAMÖTER,
AKADEMIFORSKARE OCH PERSONAL

- 207 Ständige sekreterarens årsberättelse
- 213 Vitterhetsakademiens kulturfastigheter
- 227 Årsberättelser från vissa forskningsföretag m.m.
- 239 Publikationer utgivna 20.3.2022–19.3.2023
- 241 Alfabetisk förteckning över Akademiens ledamöter
- 258 Akademiens ledamöter i invalordning
- 261 Ledamöternas fördelning på klasser
- 263 Avlidna ledamöter 20.3.2022–19.3.2023
- 264 Akademiens utskott och nämnder
- 270 Vitterhetsakademiens akademiforskare
- 271 Akademiens personal

MARIE-LOUISE BECH NOSCH

Odysseus garderob

EN HOMERISK HJÄLTE OCH HANS KLÄDER

I *Odysseén* RESER ODYSSEUS genom en föreställningsvärld, och lever och överlever i olika samhällen och dramatiska situationer.¹ Allt eftersom historien fortskrider byter Odysseus kläder varje gång historien tar en ny vändning. Kläderna han en gång fick av sin fru Penelope förlorar han på vägen, han blir naken, bär trasor eller iklär sig nya kläder, som han får i present från generösa gästvännar eller från vänliga människor på resan. Det är också i förklädnad som han återvänder till Ithaka, och i Odysseus återförening med Penelope spelar kläder en viktig roll för att de två ska känna igen varandra.

I forskning om episk poesi spelar materiell kultur en viktig roll, både för datering och för narrativ tolkning. Textilier och dräkter spelar olika roller i dikterna: textilier fungerar som sociala och ekonomiska band i samhället och för att binda samman familjer genom vänskap och gästfrihet. Dräkttermer används dessutom metaforiskt för att beskriva karaktärsdrag eller känslor.

De narratologiska analyserna identifierar typiska scener, ofta med identiska strukturer och identisk vokabulär, som går igen i den episka poesin. Scener med på- och omklädnad kan förstås som sådana typiska scener eller situationer, som ofta markerar en vändpunkt i historien.

Här kommer jag att ge en textil läsning av några homeriska passager

Odysseus bunden till sin mast, *histós*. Seglet är uppbundet på en bom. Notera textil-motiven i bildens ram. The Siren painter, 480–470 f.Kr., British Museum.

och lyfta fram vad kläder kan betyda för Odysseus. Han är den person i Homeros verk som genomgår de flesta klädbytena. Ett av knepen som den listige Odysseus har i rockärmen är förklädnad och byte av kläder. Det är heller ingen slump att det är gudinnan Athena som hjälper Odysseus med de listiga klädbytena, eftersom hon är vävningens och därmed klädernas gudinna.

En kort sammanfattning visar hur det episka verket vävs samman: *Odysseén* handlar om hur hjälten Odysseus, efter tio år av krig i Troja,

tillbringar ytterligare tio år på resa för att återvända hem, *nostos*, till sin son Telemachos och sin fru Penelope. Hon sitter vid vävstolen och låtsas väva sin svärfars svepning, men repar i hemlighet upp väven på natten och drar ut trådarna för att dra ut på tiden med att ge ett svar till de många friare som belägrat Odysseus hus.

De två makarna, Odysseus och Penelope, speglas i varandra genom ett annat grekiskt ord, *histós*, som betyder både skeppsmast och vävstol. I de två vas målningarna på bilderna kan man se hur *histós*, mast och vävstol, speglar man och kvinna och förbinder deras liv.

Odysseus använder sin *histós* för att segla, Penelope för att väva. Vävstolen och skeppsmasten utgör två sidor av samma sak, kvinno- respektive manssidan. Det är också tyg och kläder som förbinder Penelope och Odysseus, och det är genom kläder som deras känslor och minnen av varandra blir konkreta.

Penelope vid sin vävstol, *histós*. Tyget binds upp på en bom. Notera textilmotiven i bildens ram. Penelopes och Odysseus son Telemachos står med bestämd hållning framför sin moder, och med sina spjut formar han visuellt en skeppsmast för vävstolens bom. Därmed verkar han som en kapten på ett skepp, hemma i moderns vävkammare. Museo Nazionale, Chiusi, Italien.

Den nakna och den klädda hjälten

I många vas målningar är Odysseus naken, men själva *Odysseen* innehåller flera fina beskrivningar av hans kläder, och hans klädbyten har betydelse för hans identitet och berättelsens framskridande. Här följer en genomgång av några benämningar på olika plagg:

Två klädesplagg, mantel (*χλαίνα/khlaina*) och *kiton* (*χιτών*), nämns ofta när Odysseus kläder omtalas. Det är Odysseus standardkläder. Lagerlöfs Homerosöversättning från 1957 lyder *mantel och livrock*, medan Björkeson skriver *kiton och mantel* i sin svenska översättning från 1995. Det är den senare översättningen jag använder här. En *kiton* är en lång dräkt i en fin vävnad av antingen tunt ylle eller linne. En *khlaina* är en mantel gjord av ylle. En annan finare mantel kallas en *pharos*. Två av dessa tre homeriska termer för klädesplagg finns redan på mykensk grekiska skrivna i linear B: *ki-to* och *pa-wo*. *Kiton* har en mycket lång historia inom semitiska språk och har traderats till oss via latin som *tunica* och via arabiska som engelskans *cotton*.

Dessutom finns det flera olika ord för trasor och paltor, i vilka Odysseus förklarar sig: de kallas *λαῖφος*, *laiphos*, eller *ράκος*, *råkos*, och kläder kan vara slitna, *ῥωγαλέα*, *rōgaléa*. Det finns också ett mer allmänt ord för kläder, *εἴματα*, *heimata*: Odysseus lever under sin resa i sju år med trollkvinna Kalypso, och hon klär honom i *εἴματα ἄμβροτα*, vilket betyder *odödliga kläder* men översätts med *himmelska kläder* av Lagerlöf och med *oförgämliga kläder* av Björkeson.

Homerisk kunglig dräkt

Det är värt att notera att de andra homeriska kungarna klär sig lite annorlunda än Odysseus. Detta kan bero på att de flesta homeriska kungar beskrivs i *Iliaden*, medan Odysseus framträder som en hjälte och karaktär i *Odysseen*, och de två verken har ganska olika karaktäristiska drag vad gäller beskrivningen av *personae* och användningen av adjektiv och språk i vidare bemärkelse.

Kvinna som ger en sittande man kläder. Kanske är det Odysseus och Kalypso. Grekisk vassmålning med rödfigurigt motiv från södra Italien, från senare delen av 400-talet f.Kr. Foto: AKG/Ritzau.

Elitens män i de episka verken klär sig i purpur, och purpurfärgade kläder utgör en del av de homeriska kungarnas insignier och maktinstrument. Det kungliga symbolvärdet i purpur kommer från dess dyrbarhet och kvalitet som antikens mest stabila och hållbara färgämne.

Men purpur är inte det enda utmärkande attributet för de homeriska kungarna. I *Iliadens* tionde sång samlas akajernas kungar: Agamemnon anländer i *kiton*, sandaler och lejonskinn, Menelaos i pannerskinn, Diomedes i lejonskinn. Andra kungliga klär sig annorlunda, mindre i päls och mer blygsamt: den gamle kungen Nestor av Pylos bär en *kiton* och en stor tjock purpurfärgad *khlaina* av ylle.

Kläder är gåvor till de fattiga

På flera ställen i *Odysseen* får Odysseus kläder av de människor han möter, både män och kvinnor. Män ger honom kläder som ett uttryck för sin gästfrihet, kvinnor ger honom kläder för att de tycker synd om honom eller vill förföra honom. Andra ger honom kläder av barmhärtighet när han är skeppsbruten eller har förlorat allt.

Kalypso iklär, som det framgick ovan, Odysseus *heimata ámbrota*, *odödliga kläder*, under tiden han bor med henne. Själv väver hon stående med en gyllene skyttel vid sin vävstol i sin grotta (*Od.* 5.61–62).

Gästfrihet och medmänsklighet tar sig uttryck i kläder och textilier. Den förklädde tiggaren Odysseus märker detta när svinaherden Eumaios gör i ordning en säng åt honom för natten, med en tjock *khlaina*-mantel av ylle (*Od.* 14.520–521):

Där gick Odyssevs till sängs och herden bredde en mantel
över sin gäst, en stor och tjock

ἐνθ' Ὀδυσσεὺς κατέλεκτ' ἐπὶ δὲ χλαῖναν βάλεν αὐτῶ
πυκνήν καὶ μεγάλην

En fattig tiggare i *Odysseen* kan be om kläder i utbyte mot en tjänst eller mot att han berättar en bra historia. Svinaherden Eumaios säger till den förklädde tiggaren Odysseus att han inte ska tveka att ljuga bra om han kan få en måltid i gengäld och gratis kläder (*Od.* 14.131–132):

”Nog skulle också du dikta upp en historia, gubbe,
om du i gengäld fick en skänk – en kiton och en mantel.”

αἰψά κε καὶ σύ, γεραιέ, ἔπος παρατεκτῆναιο
εἴ τις τοι χλαῖνάν τε χιτῶνά τε εἴματα δοίη.

Det är allmänt känt att en god herre, såsom hjälten Odysseus, kommer att dela med sig av sin rikedom av kläder till de fattiga, särskilt om han

är skyldig dem en tjänst (*Od.* 14.154). Det förväntas också att Odysseus son Telemachos delar ut kläder när han kommer hem (*Od.* 14.515–516):

”Men när Odyssevs’ käre son kommit lyckligen åter
ger han dig både kiton och mantel – var så förvissad”

αὐτὰρ ἐπὴν ἔλθῃσιν Ὀδυσσῆος φίλος υἱός,
αὐτός τοι χλαῖνάν τε χιτῶνά τε εἴματα δώσει,

Och denna förväntan går i uppfyllelse, för när Telemachos kommer hem vill han skänka kläder till tiggaren, som han ännu inte vet är hans egen far (*Od.* 16.79):

nya och snyggare plagg – en kiton och en mantel,

ἔσσω μιν χλαῖνάν τε χιτῶνά τε, εἴματα καλά,

Kläder för främmande skeppsbrutna

När Odysseus är på väg att resa från Kalypto ger hon honom (igen) nya kläder (*heimata*) (*Od.* 5.263–264). Men ute på öppet hav vill Poseidon straffa Odysseus och skickar en storm mot honom. Odysseus kastas i havet och är på väg att drunkna eftersom Kalyptos kläder tynger ner honom i havet (*Od.* 5.321). Men plötsligt dyker en annan kvinnlig hjälpare upp, den tebenska prinsessan Ino med ett gudomligt epitet: Leukothea, den vita gudinnan. Hon råder Odysseus att klä av sig och kasta kläderna (*heimata*) han fick av Kalypto och i stället låna hennes slöja (*κρηδεμνον*, *krēdemnon*). Naken kan han binda sig vid flotten med hennes slöja. För den grekiska lyssnaren kan det ha funnits en passande textil ordlek eller konnotation här, eftersom ett annat ord för en kvinno-slöja är *kalyptra*, som hänvisar både till verbet att dölja något och till Kalyptos namn (*Od.* 5.334–352).

Det händer Odysseus flera gånger att han förlorar sina kläder vid skeppsbrott. Som tur är räddas han varje gång av unga människor som

ger honom nya kläder. Det mest kända fallet är mötet med prinsessan Nausikaa som behandlas nedan, men motivet finns också i en parallell berättelse. Det är en av de påhittade historierna som berättas av Odysseus själv. Strax före hemkomsten, *nostos*, blir Odysseus återigen skeppsbruten på tesproternas ö och räddas av en ung prins som ger honom nya kläder (*Od.* 14.320):

”där han försåg mig med varma plagg, en kiton och en mantel.”

ἀμφὶ δὲ με χλαῖνάν τε χιτῶνά τε εἵματα ἔσσειν.

Men Odysseus får inte behålla de kläderna länge, för snart blir han kidnappad av pirater, som stjälar de nya fina kläderna han just har fått i gåva. I stället bär han några gamla paltor (ῥάκος ἄλλο κακόν) och en trasig mantel (χιτῶνα ῥωγαλέα) (*Od.* 14. 341–343):

”man ryckte av de kläder jag bar, kitionen och manteln,
och slängde till mig en trasig kiton och det uslaste skynke
– just dessa paltor du ser med egna ögon framför dig.”

ἐκ μὲν με χλαῖνάν τε χιτῶνά τε εἵματ' ἔδυσαν,
ἀμφὶ δὲ μοι ῥάκος ἄλλο κακὸν βάλον ἠδὲ χιτῶνα,
ῥωγαλέα, τὰ καὶ αὐτὸς ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὄρηαι

Kläder för de ädla gästvännerna

Inte bara de fattiga får kläder. Odysseus får även kläder från gästväner och likvärdiga. Det är samma typ av klädesplagg som ges till tiggare (*khlaina*-mantel och *kiton*), men bland gästväner framhålls att det är nytvättade eller särskilt fina kläder. Vissa gästväner i eliten får den speciella *pharos*-manteln.

Adelsmannen Epiritus från Alybas, som i verkligheten är Odysseus själv i förklädnad (*Od.* 24.305), berättar för den gamle kungen Laertes, som egentligen är hans egen far, att han en gång fick besök av en gäst från Ithaka, Laertes son (*Od.* 24.274–279). Denne ädle gästvän välkomnades

varmt och fick, som tecken på deras vänskap, värdefulla gåvor, främst kläder: tolv *khlaina*-mantlar, tolv mattor, tolv finare *pharos*-mantlar och tolv *kitoner* (*Od.* 24.274–279):

sju talenter i guld – förnämliga smidesarbeten –
jämte en dryckesbål i silver med blomstersirater,
enkla mantlar därtill och täcken och praktfulla dräkter,
allt till ett antal av tolv, och även ett dussin *kitoner*,
fyra slavinnor dessutom, väl förfarna i konstslöjd,
alla av skön gestalt, och jag lät honom själv välja ut dem.

χρυσού μὲν οἱ δῶκ' εὐεργέος ἑπτὰ τάλαντα,
δῶκα δὲ οἱ κρητῆρα πανάργυρον ἀνθεμόεντα,
δώδεκα δ' ἀπλοῖδας χλαίνας, τόσσους δὲ τάπητας,
τόσσα δὲ φάρεα καλά, τόσσους δ' ἐπὶ τοῖσι χιτῶνας,
χωρὶς δ' αὐτε γυναικάς, ἀμύμονα ἔργα ἰδυίας,
τέσσαρας εἰδαλίμας, ἃς ἤθελεν αὐτὸς ἐλέσθαι.

Talet tolv spelar en viss roll i sammanhanget, för i en annan passage tar Odysseus emot tolv nytvättade *pharos*-mantlar och tolv *kitoner* (*Od.* 8.387–392), när Alkinoos, fajakernas kung, beordrar sina stormän:

”Lyssna ett slag på mig, faiakiska stormän och furstar!
Denne vår främmande gäst tycks mig ovanligt vis och förnuftig.
Låt oss ge honom gåvor nu, som det anstår en gästvän!
Här i vårt land är det tolv förnäma furstar som råder
jämte mig själv, den trettonde. Mitt förslag är att alla
lämnar, var och en, en *kiton* och en nytvättad mantel”

κέκλυτε, Φαιήκων ἡγήτορες ἢδὲ μέδοντες.
ὁ ξεῖνος μάλα μοι δοκεῖ πεπνυμένος εἶναι.
ἀλλ' ἄγε οἱ δῶμεν ξεινήιον, ὡς ἐπιεικές.
δώδεκα γὰρ κατὰ δῆμον ἀριπρεπέες βασιλῆες
ἄρχοι κραινοῦσι, τρισκαιδέκατος δ' ἐγὼ αὐτὸς
τῶν οἱ ἕκαστος φᾶρος εὐπλυνῆς ἢδὲ χιτῶνα

Samtidigt beordrar kung Alkinoos sin drottning Arete att hon även måste hämta en klädesgåva till Odysseus, och det måste också vara en *kiton* och en nytvättad *pharos*-mantel (*Od.* 8.424–425; upprepas i *Od.* 13.66–67):

”Käraste, hämta en kista hit, den bästa du äger,
och du skall lägga däri en *kiton* och en nytvättad mantel.”

δεῦρο, γύναι, φέρε χηλὸν ἀριπρεπέ', ἢ τις ἀρίστη
ἐν δ' αὐτῇ θές φᾶρος εὐπλυνές ἤδ' ἐχιτῶνα.

Nausikaa klär Odysseus

– *kläder som hemliga signaler mellan mor och dotter*

Sjätte sången börjar med att gudinnan Athena uppmanar prinsessan Nausikaa att förbereda sitt bröllop genom att gå ut och tvätta kläder (*Od.* 6.25–31). Athena skäller på prinsessan:

”Hur kunde nånsin din mor få en sådan slarva till dotter,
säg mig, Nausikaa! Se, där ligger ju kläderna glömda,
helt försummade, fastän du snart till ditt bröllop behöver
vacker utstyrsel både för dig och alla i följet.
Den skall man tala om sen, och du blir aktad och ärad
och kan bereda din far och mor en innerlig glädje.
Låt oss nu fara iväg, i morgon tidigt, och tvätta!”

Ναυσικάα, τί νύ σ' ὦδε μεθήμονα γείνατο μήτηρ;
εἴματα μὲν τοι κείται ἀκηδέα σιγαλόεντα,
σοὶ δὲ γάμος σχεδὸν ἔστιν, ἵνα χρὴ καλὰ μὲν αὐτὴν
ἐννυσθαι, τὰ δὲ τοῖσι παρασχεῖν, οἳ κέ σ' ἄγωνται.
ἐκ γάρ τοι τούτων φάτις ἀνθρώπους ἀναβαίνει
ἔσθλη, χαιρουσιν δὲ πατήρ καὶ πότνια μήτηρ.
ἀλλ' ἴομεν πλυνέουσαι ἅμ' ἠοὶ φαينوμένηφι

I Emily Wilsons fina översättning låter det mest som ett rörigt tonårsrum, där flickans högar med kläder täcker golvet:

”Oh, Nausicaa!

So lazy. But your mother should have taught you!

Your clothes are lying there in dirty heaps”

Medan Nausikaa tvättar kläderna nere vid stranden träffar hon på hjälten Odysseus. Han har förlit sig med sitt skepp och ligger nu naken och utmatad på stranden. Odysseus ber henne därför om kläder, och bland sina ägodelar hittar hon kläder åt honom (*Od.* 7.234–235).

Man kan undra varför hon har med sig herrkläder till tvätten. Passagen visar att det inte är Nausikaas egna flickkläder som tvättas, utan hennes bröllopsklänning och hemgift, som måste vara klar och ren inför bröllopet och till den blivande maken.

Nausikaa tar med den okände skeppsbrutne mannen för att träffa hennes föräldrar, kungen och drottningen av Scheria. Enligt Homeros är detta land ett paradiset eftersom invånarna tar varma bad och äger mer än en uppsättning kläder. Kungen lyssnar något distraherat på främlingen, men drottning Arete gissar sig genast till sin dotters planer, eftersom hon känner igen hans kläder, som hon själv hjälpt till att väva (*Od.* 7.237–238). Drottningen frågar den skeppsbrutne:

”Främling, låt mig få ställa först några frågor: Vem är du?

Varifrån kommer du hit, och av vem har du fått dina kläder?”

ξεῖνε, τὸ μὲν σε πρῶτον ἐγὼν εἰρήσομαι αὐτή
τις πόθεν εἰς ἀνδρῶν τις τοι τάδε εἴματ' ἔδωκεν

Det är inte bara kläder för en skeppsbrutne, inte bara en present till en fattig, naken främling, utan det är delar av Nausikaas kläduppsättning och hemgift som hon har gett till en möjlig make. Genom kläder kan en dotter alltså signalera sina egna önskningar inför ett äktenskap till sin mor.

Att avslöja sin sanna identitet genom att byta kläder

Den första versen i sång 22 är en vändpunkt i hela *Odysseen*, för där slänger Odysseus sina trasor, avslöjar sin sanna identitet och är redo att döda:

Paltorna slängde han av sig nu, den förslagne Odyssevs,

αὐτὰρ ὁ γυμνώθη ῥακέων πολύμητις Ὀδυσσεύς,

Odysseus har äntligen återvänt hem till Ithaka och genomför ett blodbad, dödar alla Penelopes friare, dödar tolv flickor och torterar och stympar en illojal getherde.

Men den våldsamma sång 22 slutar med att Odysseus åter byter kläder, ty hans gamla amma Eurykleia uppmanar honom att kasta den gamla trasan (*rákos*) och byta om till rena kläder, som hon hämtar åt honom (*Od.* 22.487–489):

”Men låt mig hämta dig kläder först, en kiton och en mantel!

Du kan då rakt inte gå härhemma så där, med de breda skuldrorna klädda i lump – man kan ju ta anstöt för mindre!”

ἀλλ' ἄγε τοι χλαῖνάν τε χιτῶνά τε εἴματ' ἐνείκω,
μηδ' οὕτω ῥάκεσιν πεπυκασμένος εὐρέας ὤμους
ἔσταθ' ἐνὶ μεγάροισι νεμεσσητὸν δέ κεν εἴη.

Penelope ger kläder i gåva till tiggaren

Drottning Penelope visar medmänsklighet och generositet genom att ge kläder till de fattiga som kommer till hennes hus. Två gånger lovar Penelope kläder till tiggaren, som hon inte vet är hennes egen man, men varje gång utlovas kläderna i utbyte mot något: information, nyheter, berättelser eller som belöning. Till en bötjan är det av nyfikenhet och barmhärtighet, för om tiggaren kan berätta något om hennes försvunna man, kommer hon att ge tiggaren kläder i gengäld (*Od.* 17.549–550). Hon säger:

”visar det sig att allt vad tiggaren yppar är sanning,
då skall jag ge honom snyggare plagg – en kiton och en mantel.”

αἶ κ' αὐτὸν γνώω νημερτέα πάντ' ἐνέποντα,
ἔσσω μιν χλαῖνάν τε χιτῶνά τε, εἴματα καλά.

I ett avgörande ögonblick i *Odysseén* lovar Penelope honom kläder igen, eftersom det handlar om vem som kan stränga hjälten Odysseus båge. Hon säger att hon naturligtvis inte vill gifta sig med en tiggare, men om han kan stränga hennes mans båge så (*Od.* 21.339):

”tänker jag ge honom vackra plagg – en kiton och en mantel,”

ἔσσω μιν χλαῖνάν τε χιτῶνά τε, εἴματα καλά,

När Odysseus äntligen återvänder hem, *nostos*, dyker han upp förklädd, och förklädd närmar han sig dem han älskar mest: sin fru Penelope, sin son Telemachos och sin far Laertes. I samtalen med dem låtsas Odysseus att han en gång träffat deras man, far och son, den berömda Odysseus. Klädseln är mycket viktig för hans fiktiva karaktärer och för hans berättelser, eftersom han använder kläder både för att framhäva Odysseus eller sin egen härlighet och för att skapa ett intimt band, särskilt med Penelope.

En fru känner igen sin man – på hans kläder

En av de mest gripande scenerna i *Odysseén* är när det gifta paret Odysseus och Penelope kretsar runt varandra. Han är förklädd till tiggare och ovillig att avslöja sin identitet, hon tvekar att känna igen honom. En kväll vid den öppna spisen pratar de förtroligt. Kläder spelar en stor roll i denna igenkännings- och återföreningsscenen (*Od.* 19.215–224). Odysseus utger sig för att vara den kretensiske Aethon (*Od.* 19.184), en före detta adelsman men nu en fattig tiggare. Han låtsas också ha träffat Penelopes man och kan beskriva dräkten som hjälten Odysseus bar på den tiden (*Od.* 19.225–235):

”Klädd i en dubbelvikt mantel av ull som färgats med purpur var han, din gudalike gemål, och av guld var dess spänne; två hylsor fästes det med, och det visade framtill ett konstverk: med sina framtassar fasthöll en hund en vit spräcklig hjortkalv, sprattlande under hans bett, och alla såg vi med häpnad djuren, smidda i guld – hur hunden tog struhtag på offret som desperat sökte fly och sparkade vildsint med benen. Jag kunde också se hans kiton som glänste därunder. Såsom den torkade lökens skal, lika smidig och glättad stod den inför min blick, och blank som den lysande solen. Ja, det var många av kvinnorna där som greps av beundran.”

χλαῖναν πορφυρέην οὐλήν ἔχε δῖος Ὀδυσσεύς,
διπλὴν αὐτὰρ οἱ περόνη χρυσοῖο τέτυκτο
αὐλοῖσιν διδύμοισι πάροιθε δὲ δαιδαλον ἦεν
ἐν προτέροισι πόδεσσι κύων ἔχε ποικίλον ἐλλόν,
ἀσπαίροντα λάων τὸ δὲ θαυμάζεσκον ἅπαντες,
ὡς οἱ χρύσειοι ἐόντες ὁ μὲν λάε νεβρὸν ἀπάγχων,
αὐτὰρ ὁ ἐκφυγέειν μεμαῶς ἤσπαιρε πόδεσσι.
τὸν δὲ χιτῶν' ἐνόησα περὶ χροῖ σιγαλόεντα,
οἶόν τε κρομούιο λοπὸν κὰτα ἰσχαλέοιο
τῶς μὲν ἔην μαλακός, λαμπρὸς δ' ἦν ἠέλιος ὧς
ἢ μὲν πολλὰ γ' αὐτὸν ἐθηήσαντο γυναῖκες.

Penelope känner igen kläderna, för det var hon själv som gav dem till honom och förmodligen också hon som vävde dem. Hon utbrister (*Od.* 19.255–257):

”Kläderna som du beskrev, de hämtade jag ju ur kammarn och vek ihop och gav honom själv, och det glänsande smycket fick han att pryda sig med!”

αὐτὴ γὰρ τὰδε εἶματ' ἐγὼ πόρον, οἱ' ἀγορεύεις,
πτύξασ' ἐκ θαλάμου, περόνην τ' ἐπέθηκα φαεινὴν
κείνῳ ἀγαλμ' ἔμεναι

Slutsatser

Kläder har flera olika funktioner i berättelsen om Odysseus: de används för att känna igen en person och skapa identitet. De kan utgöra en fara men också rädda liv.

Odysseus kläder är oftast en *kiton* och en *khlaina*-mantel, medan den finare *pharos*-manteln markerar gästvänskap mellan elitfamiljer. Dessa är alla typiska mansdräkter.

Odysseen innehåller en blandning av mykensk dräktterminologi (*ki-to* och *pa-wo*) och dräktterminologi som troligen har sitt ursprung i tidig järnålder (*khlaina*), men den klassiska och hellenistiska maskulina dräkter *khlamys* är inte en del av berättelsen.

Man skulle kunna hävda att *Odysseen* är ett förklädnadsspel, när Odysseus i förklädnad låtsas ha träffat Odysseus och gett honom kläder. Vi ser i verket det stora värde och den prestige som tillskrivs textilier.

Äktenskapssången uthuggen ur en olivträdsrot står i Homeros-forskningen som det sanna beviset på att Penelope och Odysseus förenas, men hans kläder, och det äktenskapliga bandet genom hans kläder, förtjänar också att ses som uttryck för hur makar känner varandra och visar ömhet: *nostos*, hemkomsten, säkras av *histós*, seglet och vävstolen.

Föredrag den 6 september 2022

Marie-Louise Bech Nosch mottog Gad Rausings pris för framstående humanistisk forskargärning 2022

N O T

1. Med denna artikel vill jag framföra mitt tack till Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien för tilldelningen av Gad Rausings pris för framstående humanistisk forskargärning och ett särskilt tack till Gad Rausings familj. Tack även till mina kollegor professor Lena Larsson Lovén och fil.dr Peder Flemestad för hjälp med den svenska översättningen. Samtidigt tack till min kollega, professor Minna Skafte Jensen, som fick samma pris 2014. Hennes forskning har varit en

inspiration för denna artikel, och jag är tacksam för hennes kommentarer och hjälp, även om vi inte alltid är överens om tolkningen av Homeros och kläder.

K Ä L L O R

- Homeros' Odyssee*. Från grekiskan av Erland Lagerlöf med företal av Harry Martinson, Lund: Gleerups, 1957.
- Odysseen*. Tolkad och kommenterad av Ingvar Björkeson, Stockholm: Natur & kultur, 1995.
- WILSON, EMILY 2018. *The Odyssey*, New York: W.W. Norton & Company.

B I B L I O G R A F I

- NOSCH, MARIE-LOUISE 2012. "The textile logograms in the Linear B Tablets. Les idéogrammes archéologiques – des textiles", i Pierre Carlier, Charles De Lamberterie, Markus Egetmeyer, Nicole Guilleux, Françoise Rougemont & Julien Zurbach red., *Études mycéniennes. Actes du XIIIe colloque international sur les textes égéens, Sèvres, Paris, Nanterre, 20–23 septembre 2010*, Paris: CNRS, s. 303–344.
- NOSCH, MARIE-LOUISE 2015. "The Loom and the Ship in ancient Greece. Shared knowledge, shared terminology, cross-crafts, or cognitive maritime-textile archaeology?" i Henriette Harich-Schwarzbauer red., *Weben und Gewebe in der Antike. Materialität – Repräsentation – Episteme – Metapoetik. / Texts and textiles in the ancient world. Materiality – Representation – Episteme – Metapoetics*, Ancient Textiles Series 23, Oxford: Oxbow Books, s. 109–132.
- NOSCH, MARIE-LOUISE 2021. "Textiles, vêtements et parures des royautes en Grèce avant Alexandre", i Ariane Guieu-Coppolani, Marie-Joséphine Werlings & Julien Zurbach red., *Le pouvoir et la parole. Mélanges en mémoire de Pierre Carlier*, Nancy: Nancy University Press, s. 103–138.
- SKAFTE JENSEN, MINNA 2000. *Homer og hans tilhørere*, 2. utg., København: Høst & søn.
- WAGNER-HASEL, BEATE 2007. "Der Stoff der Macht. Kleideraufwand, elitärer Konsum und Homerisches Königtum", i Eva Alram-Stern & Georg Nightingale red., *KEIMELION. Elitenbildung und elitärer Konsum von der mykenischen Palastzeit bis zur Homerischen Epoche, Akten des internationalen Kongresses vom 3. bis 5. Februar 2005 in Salzburg*, Veröffentlichungen der Mykenischen Kommission 27, Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse 350, Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 325–337.
- WAGNER-HASEL, BEATE 2020. *The fabric of gifts. Culture and politics of giving and exchange in Archaic Greece*, Lincoln: Zea Books.